

УДК 37.091.33:811.101.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-1-18>

Оксана ДЗИНГЛЮК,

orcid.org/0000-0003-0000-1639

*старший викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
(Одеса, Україна) sapanechaeva@gmail.com*

Світлана ШЕВАЛЬЄ,

orcid.org/0000-0001-7039-2925

*викладач кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету
(Одеса, Україна) lightsveta92@gmail.com*

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

У статті автори розглянули та проаналізували методичні особливості формування соціокультурної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням, з'ясували, що соціокультурну компетентність тлумачать як одну зі складових частин комунікативної компетентності, інтегративне утворення, яке включає: країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, уміння та навички співвідносити мовні засоби з метою й умовами спілкування; уміння організовувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; уміння використовувати мовні засоби відповідно до національно зумовлених особливостей їх уживання, визначили сутність поняття «інтерактивне навчання», адже, зважаючи на реалії сьогодення, можна визначити три складники формування соціокультурної компетентності студентів: перший – використання соціокультурних цінностей під час засвоєння навчального матеріалу; другий – зв'язок із державними стандартами та навчальними планами, де виокремлюється соціокультурна складова частина гуманітарних предметів; третій – створення відповідних дидактичних умов для сприйняття соціокультурної компетентності та її аксіологічної трансформації, яка визначає особистість як вищу цінність суспільства. Безперечно, у чинних підручниках, навчально-методичних посібниках наявні вправи, завдання, які деякою мірою сприяють формуванню соціокультурної компетентності студентів закладів вищої освіти. Однак їх кількість недостатня, відсутня система, яка б гармонійно поєднувалась із систематичним курсом мови, забезпечувала б реалізацію мовленнєвої компетенції.

Дослідники розробили дидактичний матеріал, який передбачав синхронізацію дисциплін українознавчої тематики, що дало змогу поєднати відповідний зміст навчання, принципи, методи і прийоми, види робіт. Це дозволило констатувати синтез соціокультурних знань студентів із домінуванням україноцентричного компонента, активне розширення інформаційного поля учнів вищої школи із проєкцією на потенційний розвиток їхніх креативних, інтелектуальних можливостей. Автори визначили, що роботу над формуванням соціокультурної компетентності студентів технічних закладів вищої освіти варто проводити переважно на текстовій основі. Аналітичні спостереження за сприйняттям студентів художніх, науково-технічних текстів довели, що тексти соціокультурного спрямування допомагали розумінню й запам'ятовуванню матеріалу, оскільки найкраще сприймається та інформація, що охоплює вже відоме й нове.

З огляду на вищезазначені тези автори запропонували систему інтерактивних вправ, які відповідають робочій програмі та доцільно використовуватимуться на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Саме завдяки інтерактивному навчанню студенти набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим людям.

Ключові слова: *інтерактивне навчання, методи та прийоми інтерактивного навчання, дидактичний матеріал, метод «Асоціативний куц», метод «Коло думок», метод проєктів.*

Oksana DZYNHLIUK,

orcid.org/0000-0003-0000-1639

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies, Historical, Law and Linguistic Disciplines
Odessa National Maritime University
(Odesa, Ukraine) sananechaeva@gmail.com*

Svitlana SHEVALIE,

orcid.org/0000-0001-7039-2925

*Lecturer at the Department of Ukrainian Studies, Historical, Law and Linguistic Disciplines
Odessa National Maritime University
(Odesa, Ukraine) lightsveta92@gmail.com*

METHODICAL SPECIFICITY OF FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS OF TECHNICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE IN PROFESSIONAL DIRECTION

According to the article, the authors reviewed and analyzed the methodical features of the formation of sociocultural competence of students of technical specializations in the process of studying the Ukrainian language in professional direction. We have found out that the sociocultural competence is interpreted as part of communicative competence or integrative education, which includes: local history, linguistic characteristics, sociolinguistic knowledge, a skill of distinguishing linguistic means between the purpose and conditions of communication; ability to organize communication according to social norms of native speakers' behavior; the ability to use linguistic means with their national specificities. We identified the essence of the concept of "interactive learning". In line with the realities of the present we can identify three components of the formation of sociocultural competence of students: the first is the usage of sociocultural values during the assimilation of educational material; the second one is the connection with state standards and educational plans, where the sociocultural component of humanitarian objects is singled. The third is the creation of appropriate didactic conditions for the perception of sociocultural competence and its axiological transformation, which determines the personality as a higher value of society. Undoubtedly, there are a lot of exercises and tasks in the current textbooks, educational and methodological manuals that contribute to the formation of sociocultural competence of the students. However, their number is insufficient. There is no system that would harmoniously combine a studying of systematic language course with the implementation of speech competencies. Researchers have developed a didactic material that envisaged the synchronization of the disciplines of Ukrainian-language themes, which made it possible to combine the relevant content of learning, principles, methods, techniques and types of work. This allowed to state the synthesis of sociocultural knowledge of students with the dominance of a Ukrainian-centric component, an active expansion of students of the information field of higher education with a projection on the potential development of their creative, intellectual capabilities.

The authors have determined that the work on the formation of sociocultural competence of students of technical assembly should be carried out mainly on a text base. Analytical monitoring of the perception of students of artistic, scientific and technological texts proved that the texts of sociocultural direction helped to analyze the understanding and memorization of the material, because the best perceived information covers already known and new.

In view of the foregoing, the authors offered a system of interactive exercises that meet the work program and are expedient to be used on the Ukrainian language classes in professional direction.

Key words: *Technical institution of higher education, interactive learning, methods and techniques of interactive learning, didactic material, method of "Associative Bush", "Circle of Thoughts", method of projects.*

Постановка проблеми. У методиці викладання української мови соціокультурна компетентність як соціокультурна змістова лінія виокремилася в одну із провідних лише у Державних стандартах та програмах для загальноосвітніх навчальних закладів. Зважаючи на це, одним із найголовніших принципів сучасних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) є формування соціокультурної компетентності студентів, а особливо студентів технічних ЗВО у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням. Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з тим, що більшість студентів

технічних ЗВО мають поверхові знання з минулого нашого народу, не зовсім чітко орієнтується в соціумі, та й у школі не завжди використовують для розвитку комунікативного мовлення такі зразки текстів, завдань, вправ, які мають високий навчально-виховний потенціал. Важливість проблеми зумовлюється ще й піднесенням ролі української мови в державі, тими процесами реформування національної освіти, які наявні в суспільстві. Натепер ЗВО потрібні такі форми й методи роботи, які відповідали б розвитку людини, її духовності, сприяли б розкриттю розумових здібностей студентів.

Аналіз досліджень. Донедавна проблема формування соціокультурної компетентності розглядалася лише в аспекті вивчення іноземних мов (С. Верещагін, М. Гез, І. Зимня, О. Леонтьєв, В. Сафонова, Л. Смелякова). Що ж стосується вивчення української мови, то великий внесок у дослідження цієї проблеми зробили Л. Гавловська, О. Горошкіна, Л. Скуратівський, Н. Шарманова, О. Шрамко, А. Ярмолюк та інші. Однак ґрунтовних досліджень щодо проблеми соціокультурної компетентності студентів технічних ЗВО у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням ще замало.

Мета статті полягає в розробленні та теоретичному обґрунтуванні ефективної системи роботи над матеріалом для формування соціокультурної компетентності у студентів технічних ЗВО у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням за допомогою інтерактивного навчання, обґрунтуванні ефективності використання інформаційних та освітніх ресурсів на заняттях, рекомендації основних інтерактивних методів та прийомів для формування соціокультурної компетентності студентів технічних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Проблема реалізації соціокультурної компетентності є надзвичайно актуальною і привертає увагу психологів, філософів, лінгвістів та педагогів. Донедавна проблема реалізації соціокультурної компетентності розглядалася лише в аспекті вивчення іноземних мов. Однак ґрунтовного дослідження щодо методичних особливостей формування соціокультурної компетентності студентів технічних ЗВО у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням ще немає. Процес формування соціокультурної компетентності охоплює широке коло питань, серед яких актуальною залишається проблема підготовки студентів технічних ЗВО із взаємодії в соціокультурному контексті. Передусім така підготовка передбачає формування у студентів толерантності до інших культур та своєї культури зокрема, розуміння традицій, звичок, національних цінностей. Крім того, такі знання сприяють формуванню у студентів стійкого позитивного ставлення до рідної культури та вивчення української мови. Отже, актуальність дослідження зумовлюється назрілою необхідністю формування у студентів технічних ЗВО соціокультурних умінь та навичок у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням.

Під соціокультурною компетентністю ми розуміємо інтегративну властивість особистості, що виражається в гармонії країнознавчої, лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної компетенції, які дозволяють індивідові розуміти закономірності

розвитку культури як процесу створення, збереження і трансляції загальнолюдських цінностей, орієнтуватись у традиціях, реаліях, звичаях, духовних цінностях не лише свого народу, але й інших націй, уміти спілкуватись іноземною мовою в сучасному світі, оперувати культурними поняттями й реаліями різних народів (Колодько, 2004: 54–63).

Соціокультурна компетентність найяскравіше реалізується за допомогою дидактичного мовного та мовленнєвого матеріалу, тобто текстів певної тематики, а також за допомогою системи спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, які передбачають опрацювання цих текстів.

На нашу думку, найефективніше соціокультурна компетентність буде реалізуватися за допомогою методів та прийомів інтерактивного навчання. Адже в умовах традиційної (фронтальної) роботи перед студентами ставлять однакову, але не спільну мету. Унаслідок цього вони сприймають навчальну діяльність не як спільну і творчу працю, а як індивідуальну й обов'язкову. Інтерактивне ж навчання ґрунтується на співробітництві студентів і передбачає як мінімум 3 види активності: фізичну (зміна розташування в аудиторії, говоріння, слухання, письмо тощо), соціальну (обмін думками, враженнями; постановка запитань, відповіді на них), пізнавальну (внесення доповнень в інформацію викладача, самостійний пошук шляхів розв'язання проблеми). Лише за умови, що всі три види активності будуть взаємопов'язані й різноманітні, інтерактивне навчання буде ефективним (Кларин, 2000: 12–18).

Отже, *суть інтерактивного навчання* – у створенні в навчальному процесі постійної, активної взаємодії всіх учнів. Практичний досвід показує, що використання інтерактивних технологій на заняттях з української мови за професійним спрямуванням у технічних ЗВО робить процес навчання цікавим, пізнавальним і особистісно значущим, стимулює когнітивні процеси й активізує мовний і мовленнєвий матеріал безпосередньо у спілкуванні студентів, сприяє розвитку в них творчих здібностей.

Серед інтерактивних методів, форм і прийомів, що найчастіше використовуються в навчальній роботі ЗВО, можна назвати такі: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; брейнстормінг (мозковий штурм); діалог Сократа (Сократів діалог); «дерево рішень»; дискусія із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); «займи позицію»; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; майстер-класи; метод аналізу і діагностики

ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; навчальний «полігон»; PRES-формула (від англ. *Position – Reason – Explanation or Example – Summary*); проблемний (проблемно-пошуковий) метод; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові (як окремих, так і комплексних навичок) тощо.

Отже, виходячи з вищезазначеного, презентуємо дидактичний матеріал формування соціокультурної компетентності студентів технічних ЗВО у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням.

Завдання № 1 (метод «Асоціативний куш»).

Слова-реакції утворюють асоціативне поле, що є зовнішньою формою існування образів свідомості, асоційованих із словом-стимулом. Які асоціації викликають у Вас подані слова? Запишіть слова-реакції до слова-стимулу.

Слово-стимул	Слова-реакції
Краса	Природна, <...> Душі, <...> Молодеча, <...> Підступна, <...>
Врода	Дівоча, <...>

Поясніть значення виразів: *краса душі; підла врода; зів'яла врода, таємниця краси; красний світе мій; набиратися краси; сліпнути від краси; внутрішня краса; краса Сікстинської мадонни; співуча краса*. З'ясуйте, до якого художнього засобу вони належать.

Ми вважаємо доцільним використання цього методу на занятті з української мови за професійним спрямуванням, тому що така практична вправа виховує у студентів любов до українського слова, змушує активізувати фонові знання із цієї тематики, а завдяки міжпредметним зв'язкам (українська література) ця вправа спонукає до пошуку нової цікавої пізнавальної інформації про духовну культуру українського народу.

Завдання № 2 (метод «Мікрофон»). Вставте пропущені слова (назву тварини): *здоровий як <...>; працює (робить) як <...>; захекався (зади-хався) як <...> у борозні; тягне як <...> воза.*

Символом чого виступає ця тварина? Відповідь підтвердіть прикладами з фольклорних та літературних текстів.

Ця вправа покликана поглиблювати знання студентів з етнолінгвістики, розвивати комунікативні вміння, проводити паралелі з іншими гуманітарними предметами, як-от українська література, українознавство, орієнтована на реалізацію пізнавальних інтересів студентів, вона спонукає їх до продуктивної комунікативної діяльності,

що є необхідним компонентом процесу пізнання й орієнтації в сучасному світі.

Завдання № 3 (метод «Коло думок»). Прокоментуйте висловлювання.

«Слово дійсно існує тільки тоді, коли вимовляється, а вимовляється воно має неодмінно певним тоном, який уловити й назвати інколи немає можливості <...> Слово «ви» я можу вимовити тоном запитання, радісного здивування, гнівного докору та ін., але кожного разу воно залишається займенником другої особи множини; думка, пов'язана зі звучанням «ви», супроводжується ним і є чимось від нього відмінним <...>» (О. Потебня).

Вправи такого характеру сприяють активізації мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів, розвиткові вмінь формулювати власну думку, обстоювати її, толерантно ставитися до протилежної думки, тактовно вести діалог, якщо навколо цієї проблеми розгориться дискусія.

Завдання № 4 (Метод проєктів). Розробіть програму викорінення лайки з буття нашого суспільства:

I варіант – заходи на державному рівні;

II варіант – заходи на приватному рівні (для особи, яка вирішила самостійно боротися проти брутальності суспільства);

III варіант – перелік дій для людини, яка вирішила подолати власне лихослів'я;

IV варіант – заходи для окремої організації, установи, де постановили покласти край лихослів'ю працівників.

Таке завдання дає змогу студентам зануритися у проблему сучасного стану української мови. Воно дає змогу сформувати дослідницькі та творчі здібності, усвідомлювати власні обов'язки студента як члена суспільства і відповідальності за майбутнє своєї країни та її мови.

Завдання № 5 (метод «Шість капелюхів»). Про що йдеться у висловлюваннях В. фон Гумбольдта? Поясніть думки вченого на прикладі мов і культур, які знаєте.

1. *«<...> відмінності між мовами становлять щось більше, ніж звичайні знакові відмінності <...>, різні мови за своєю суттю, за своїм впливом на пізнання та почуття є в дійсності різними світобаченнями» (Гумбольдт, 1985: 16–17).*

2. *«Мова є немовби зовнішній вияв духу народу: мова народу є його дух, а дух народу є його мова» (Гумбольдт, 2000: 67).*

Такі завдання сприятимуть розвитку комунікативних вмінь разом зі знаннями про те, яку роль відіграє мова у збереженні духовних надбань народу, як пов'язані одна з одною культура та мова, як вони впливають одна на одну.

Під час вивчення теми «Основи культури української мови» доцільно подавати практичні завдання, які містять відомості про мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет українців, адже, як зазначає М. Стельмахович, український мовленнєвий етикет – це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості, який сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі, української шляхетності й аристократизму духу. Українське виховання застерігає дітей і молодь від уживання грубих, лайливих, образливих слів (Стельмахович, 1998: 20–21).

Завдання № 6 (метод «Оберіть позицію»). Виберіть один із запропонованих варіантів звертання. Свій вибір обґрунтуйте.

– (Вельмишановна пані Малишко, рідна мати моя, Маріє Петрівно), ти ночей недоспала і водила мене у поля край села (А. Малишко).

– «Добридень, (Дарко, Дарино Іванівно, пані Дарино, високоповажна пані, громадянко Лещенко)», – весело привіталась до неї Юзя і хотіла щось спитати (Леся Українка).

– «Доброго дня, (Якович, друже Свириде, Свириде Яковичу, пане голово). Просимо до хати», – легко вклонилася молодиця (М. Стельмах).

– «Це все через тебе, (добродійко Мотре, Мотре, пані Кайдашенко, невісточко)!\», – промовила Кайдашиха і вдарила до Мотрі кулаком об кулак (І. Нечуй-Левицький).

Зазначена вправа формує у студентів знання культурних норм поведінки українського суспіль-

ства, загальноприйнятих форм звертання, самовираження та використання їх під час спілкування, знання мовленнєвого етикету не тільки українського народу, знайомить із культурними надбаннями інших народів. Завдання дають можливість зіставити ментальність українців із ментальністю людей інших національностей.

Висновки. Отже, під час вивчення української мови за професійним спрямуванням необхідно зробити акцент на розвиток соціокультурних компетентностей студентів, що дозволить вмотивовано використовувати мовні засоби для досягнення тих результатів, які прогножуються. Саме запропонований дидактичний матеріал, об'єднаний певною тематикою, у комплексі ілюструє процес формування соціокультурної компетентності у студентів технічних ЗВО, допомагає цілісно сприйняти його. Викладач повинен проявляти послідовність у доборі завдань, вправ, наочності, а також у застосуванні технічних засобів. Презентовані завдання, які поєднуються з інтерактивними методами навчання, орієнтовані на активізацію пізнавальних, творчих та дослідницьких умінь особистості, розвиток комунікативних і орфографічних навичок. Але передусім вони мають соціокультурне спрямування, що надає можливість студентам спілкуватися українською мовою в різних ситуаціях відповідно до норм мовлення та поведінки, а також знайомитися із символікою, фольклорними та літературними здобутками нашого народу, його традиціями.

Перспектива подальших наукових пошуків може бути спрямована на дослідження розвитку соціокультурної компетентності студентів технічних ЗВО на основі сучасних інтернет-технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. С. 16–17.
2. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. *Избранные труды по языкознанию*. Москва : Прогресс, 2000. С. 67.
3. Кларин М. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта. *Педагогика*. 2000. № 7. С. 12–18.
4. Колодько Т. Педагогічні умови ефективного формування соціокультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки : збірник наукових праць*. Київ : НПУ, 2004. Вип. 57. С. 54–63.
5. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.

REFERENCES

1. Gumboldt V. Fon. Yazyk i filosofiya kulturyi. [Language and Philosophy of culture]. M.: Progress, 1985. pp. 16–17 [in Russian].
2. Gumboldt V. Fon. O razlichii stroeniya chelovecheskih yazykov i ego vliyaniya na duhovnoe razvitie chelovechestva. *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu* [On the difference in the structure of human languages and its influence on the spiritual development of humanity. Selected works on linguistics]. M.: Progress, 2000. pp. 67. [in Russian].
3. Klarin M. V. Interaktivnoe obuchenie – instrument osvoeniya novogo opyita [Interactive learning – a tool of mastering new experiences]. *Pedagogy*. № 7. pp. 12–18. [in Russian].
4. Kolodko T. M. Pedagogichni umovy efektyvnoho formuvannya sotsiokulturnoi kompetentsii studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Pedagogical conditions of effective formation of sociocultural competence of students in the process of studying a foreign language]. *Scientific notes: Sb. science. Work*. K.: NPU, 2004. Vyp. 57. pp. 54–63. [in Ukrainian].
5. Stelmakhovych M. Ukrainskyi movlennievyyi etyket [Ukrainian speech etiquette]. *Dyvoslovo*. 1998. № 3. pp. 20–21. [in Ukrainian].